

УКРАЇНА

СВІДОЦТВО

про реєстрацію авторського права на твір

№ 94509

Наукова стаття "Україномовна сутність визначеності слів-термінів
"процент" та "відсоток"

(вид, назва твору)

Автор(и) Зайцев Олександр Васильович, Сидоренко Ольга Павлівна

(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

Дата реєстрації

06.12.2019

Заступник Міністра розвитку економіки,
торгівлі та сільського господарства
України Д. О. Романович

УКРАЇНОМОВНА СУТНІСТЬ ВИЗНАЧЕНОСТІ СЛІВ-ТЕРМІНІВ «ПРОЦЕНТ» ТА «ВІДСОТОК»

Зайцев Олександр Васильович,

к.е.н., доцент кафедри фінансів і підприємництва,

Сумський державний університет

Сидоренко Ольга Павлівна,

к.пед.н., доцент кафедри журналістики та філології,

Сумський державний університет

Плата за користування грошима, тобто процентна плата, або процент, виникає в процесі і в результаті здійснення різноманітних фінансових операцій: процент сплачується за державними та корпоративними облігаційними паперами, майже за всіма видами кредитних операцій, за банківськими депозитами, за закладними операціями під нерухомість або під інше майно, за міжнародними позиками тощо. Але, незважаючи на різноманітність форм і видів, процент має єдину природу і єдине джерело. Природа або суть проценту полягає в тому, що процент – один з видів доходу/витрат, що відображає специфічний тип фінансових відносин – відносин між власником позичкового капіталу, який надає грошовий капітал у тимчасове користування (кредитором) і особою, яка застосовує цей капітал (позичальником).

Позичальник платить процент («додаткову» суму грошей) кредитору не за «певну суму позичкового капіталу», а платить позичальник за реальну можливість мати свій дохід, який він отримає від використання взятої суми позиченого грошового капіталу. Позичальник оплачує кредитору оцінену грошима споживчу вартість взятих у борг грошей, що завдяки споживчій вартості мають здатність принести прибуток, звичайно, за умови успішного застосування позичальником взятої суми позичкового капіталу.

Отже, у фінансах слово-термін **«процент»** – це **сума грошей, що виступає формою плати, яку сплачує позичальник кредитору за користування позиченими коштами.** У попередньому реченні суть терміна «процент» визначена на початку, а саме: **«... процент – це сума грошей, ...».**

Зовсім інше значення має термін «відсоток». Відсоток – це слово-термін, що «говорить» про математичну операцію з чітко визначеним за правилами математики розрахунковим механізмом його (відсотка, відсотків) застосування. Коли застосовуємо термін «відсоток» («відсотки»), то мова йде виключно про математичний механізм щодо розрахунку іншого ніж відсоток показника. Таким показником у фінансах, показником, що розраховується за допомогою математичного механізму відсотків, є процент, що і є сумою грошей та виступає платою або ціною за користування боржником певною сумою грошей, взятою тимчасово боржником у кредитора. **Отже, вживати термін «відсоток» як «сума грошей» не є фінансово коректним.**

Термінологія у фінансовій сфері, яка передається українською мовою, має, порівняно з російською мовою, таку відмінність: якщо вживаємо в україномовному фінансовому сенсі термін «процент», то мова йде про певну суму грошей; якщо використовується українською фінансовий термін «відсоток» – то про математичний знак «%», що означає математичний розрахунковий механізм – соту частину від будь-якого об'єкту (від певної суми грошей зокрема), взятого(ої) за ціле (за 100%).

Може здаватися, що термінологічні некоректності не мають великого значення і тому не потрібно на це звертати уваги. Але в україномовній фінансовій літературі існує термінологічна «різноманітність», що, на думку авторів, виникла внаслідок надто прямолінійного перекладу українською мовою російськомовних навчальних і наукових текстів. Справа в тому, що російською мовою один і той самий фінансовий термін «процент» має два визначення: як сума грошей, так і чисельний показник з позначкою «%». У російськомовному тексті розрізняють ці значення контекстуально – за сутністю написаного або сказаного. Але «автоматичний» переклад з російської українською призводить до україномовних некоректних визначень. Нині склалася ситуація, коли в українській мові слова «процент» та «відсоток» у математичному сенсі є синонімами, але в українській фінансовій мові терміни «процент» та «відсоток» не є синонімами. Механізм розрахунку процента передбачає застосування процентної ставки, що надається у «%», тобто ставка має розмірність у

«відсотках», тобто у «%», а процент є результатом розрахунку, у якому застосовувалася ставка у «відсотках», процент є сумою грошей, процент має розмірність у гривнях, злотих, євро, доларах тощо.

Те, що українською визначаємо словом-терміном «процент» (сума грошей що є платою за користування взятими в борг грошима), у романських мовах має такі відповідні слова-терміни: німецькою – Zins, англійською – interest, італійською – interesse, французькою – intérêt, іспанською – el rédito, російською – процент.

Те, що українською визначаємо словом-терміном «відсоток» (сота частина від цілого, де ціле взято за 100 %), у романських мовах має такі відповідні слова-терміни: німецькою – Prozent, англійською – percent (per cent, per centum), французькою – pour cent, італійською – per cento, іспанською – por ciento, а російською так само – процент.

Як бачимо, європейські мови романської групи, на відміну від російської мови, розрізняють терміни «процент» та «відсоток» на фонетично-орфографічному рівні словами-термінами. У такому сенсі українська мова є ближчою до романських мов, принаймні в трактуванні таких фінансово-економічних термінів, як «процент» і «відсоток» – також має різні у фонетичному (відповідно, й правописному) оформленні лексеми. У російській мові терміни «процент» як плата та «процент» як частина від цілого, що позначається %, відрізняються виключно за смисловим контекстом.

Розглянемо, як обґрунтовується термінологічна сутність термінів «процент» та «відсоток» у словниках української мови. Історично так склалося, що на сьогодні одинадцятитомний «Словник української мови», що його було видано у 1970–1980 роках і що на той час був першим в історії найбільш повним тлумачним словником української мови, став не лише базою, а й взірцем для подальших словників сучасної України. У зазначеному словнику наведено три (! – *звертають увагу автори*), три тлумачення слова «процент» [Словник української мови: в 11 томах. – Том 8, 1977. – С. 343].

Перше тлумачення: «**ПРОЦЕНТ**» – «Сота частка числа, яке приймається за ціле, за одиницю (позначається знаком %); // Кількість кого-, чого-небудь,

що вимірюється у сотих частках чогось, прийнятого за одиницю». Перше тлумачення обґрунтовується таким функціональним матеріалом: *«Вступні внески беруться при вступі в кандидати в члени партії у розмірі двох процентів місячного заробітку (Статут КПРС, 1971, 30); Про себе можу сказати, що я догнав Полю Орленко по всіх показниках і виконую план на 247 процентів (Іван Микитенко, I, 1957, 484); Вода у Нашому була погана. У північній частині міста вона мала надто великий процент кальцію і через це була майже непридатна для кухні (Ірина Вільде, Сестри..., 1958, 516); Багато обморожених? – Процент невеликий, одначе є... (Олесь Гончар, II, 1959, 424)».*

Як бачимо, у тексті першого тлумачення, зокрема у частині тлумачення від позначки «←» до позначки «//» мова йде про термін, що позначається знаком «%», і цей знак має назву «процент», – так стверджують автори «Словника української мови». На наше переконання, цей показник-знак «%» має назву «відсоток». Далі, у тому ж першому тлумаченні, після позначки «//» мова йде вже про зовсім інший показник, а саме про чисельний показник, що складається із числа, яке стоїть перед позначкою «%» та має сенс разом із позначкою «%» і виступає окремим показником і відмінним від знака «%», наприклад, 2 % (... у розмірі двох процентів ... – фраза із статуту КПРС), 247 % (247 процентів – фраза із тексту Івана Микитенко), (Вода ... процент кальцію... – фраза із тексту Ірини Вільде) позначається 0,003 %, (...обморожених... Процент... – фраза із тексту Олесь Гончара) також має показник, що складається із числа та позначки «%». І такий показник, як і знак «%», також має назву «процент» – так стверджують автори «Словника української мови». Ми ж стверджуємо, що цей показник-термін (2 %, 247%, 0,003%) має назву «процентна ставка» – в економіці та фінансах, або «відсоткова ставка» – в математиці. Впадає в око, що в першому тлумаченні функціонально-літературний матеріал обґрунтовує виключно другу частину тлумачення, тлумачення від позначки «//» до крапки. Функціонально-літературні приклади обґрунтування іменування першої частини тлумачення від позначки «←» до позначки «//», того, що позначається «%», – відсутні. Тобто те що знак «%» іменувався «процентом» певним україномовним джерелом не наведено. Отже, в першому тлумаченні в його першій частині

мова йде окремо про позначку «%», а в другій частини про числовий показник, що складається із числа та позначки «%». І лише друга частина обґрунтовується текстовими прикладами із Статуту КПРС та фразами радянських письменників Івана Микитенка, Ірини Вільде, Олесь Гончара. Хочемо наголосити, що, по-перше, згадані письменники не мали спеціальної освіти з економіки або фінансів, тому й не могли бачити різниці між «%» та «2%». По-друге, вони фахово не спілкувалися з людьми, що працювали у цих сферах. Звісно, письменники спілкувалися з фахівцями будь-яких напрямків суспільної діяльності, але спілкувалися з ними загальнолітературною мовою, а не фаховою. По-третє, ці письменники прийняли за правильну норму тлумачення позначок «%» та «2%» (чисельний показник з позначкою %) так, як навчили їх українською мовою на той час. А термінологія у фінансах та економіці в Радянському Союзі у вищих навчальних закладах та на практиці була російськомовною, бо викладання спеціальних дисциплін здійснювалося виключно російською мовою. З урахуванням наведених вище доводів, на наш погляд, неможливо вважати коректним надане у першому тлумаченні «Словника української мови» значення слова-терміна «процент» як фахово, так і літературно.

Друге тлумачення надано у трьох смислових відтинках: «процент» 1) – «Доход, який одержують на кожні сто грошових одиниць капіталу або грошової суми, покладеної у банк або ощадну касу». Літературна цитата, що обґрунтовує: «Ця баба мала п'ять ощадних книжок і якраз, коли я прийшов.. відвідати її, одержала проценти (Гашек, Пригоди... Швейка, перекл. Масляка, 1958, 322)»; 2) – «Плата, яку кредитор одержує від позичальника за користування наданими йому коштами». Літературні цитати: «Коли хоч, дам ті гроші. Звісно, вже процент мені заплатите (Панас Мирний, V, 1955, 169); – Ти мій процент знаєш? – Ні, ще не доводилось позичати у вас» (Михайло Стельмах, I, 1962, 311)»; 3) – «Позичати (позичити) під (за, на) проценти (процент) – брати або давати гроші в борг, домовляючись про певну суму як плату за користування наданими коштами». Літературна обґрунтовувальна цитата: «Вона позичила десять тисяч одному.. панові за чималі проценти (Нечуй-Левицький, VI, 1966, 11)».

У смислового відтінку 1) посилання на Я. Гашека є показовим. Ярослав Гашек – відомий письменник, чех за народженням та проживанням, підданий Австро-Угорської імперії, правильно застосував слово «проценти», а саме так, як його трактують у західній і центральній Європі, – як суму грошей (доход), бо в ощадній книжці фіксуються суми грошей і одержувати з ощадної книжки можна виключно грошові суми. Гашек мав певні знання, що давали можливість фінансово фахово трактувати термін «процент». У 1899 році Ярослав поступив у Торгову академію, де за відмінну успішність був звільнений від плати за навчання, а після закінченні Академії був прийнятий в банк «Славія». Добре знав угорську, німецьку, польську, сербську, словацьку та російську мови, міг висловлюватися французькою та циганською. Відтінки 2) та 3) ідентичні за змістом, «проценти» – це плата за користування взятими в борг грошима, що й за нашим переконанням, є правильним. До речі, П. Мирний з 1864 року працював у повітовому казначействі помічником бухгалтера, а згодом обіймав цю ж посаду в Миргородському казначействі. З 1871 року Панас Мирний жив і працював у Полтаві, обіймаючи різні посади в місцевій казенній палаті. Отже, саме таке трактування П. Мирним терміну «процент» не випадкове. Нечуй-Левицький – освічена людина. Із семи років став навчатися у духовному училищі при Богуславському монастирі, де опанував латинську, грецьку та церковнослов'янську мови. Продовжував навчання з 1853 по 1859 рік у Київській духовній академії, одночасно вдосконалював свої знання самотужки: вивчав французьку й німецьку мови, читав твори української та російської класики, європейських письменників, цікавився творами прогресивних філософів свого часу. Викладав російську мову, літературу, історію та географію в Полтавській духовній семінарії. Згодом він деякий час працював викладачем у Королівстві Польському. Отже, трактування українським письменником Нечуй-Левицьким фінансового терміну «процент», передбачаємо, спирається на потужну освіту та знання мов.

Третє тлумачення: «процент» – «Винагорода, що нараховується залежно від обороту, доходу. *Працювати на процентах*». Літературного прикладу функціонування не наведено. Але тлумачення лише частково правильне.

Частина грошей, яку отримує від загальної вирученої суми продавець товарів чи послуг, може виплачуватись йому як винагорода (платня) за його працю. У такому тлумаченні за терміном «процент» виступає сума грошей і в такому розумінні терміни «процент», «винагорода», «заробітна плата», «грошове забезпечення», «премія» тощо є змістовно спорідненими. Проте виключно в тому, що це суми грошей. З іншого боку, термін «процент» вказує на суми грошей, що отримуються кредиторами від позичальників за надання їм (позичальникам) грошей у тимчасове користування. Мова йде виключно про купівлю-продаж грошей, і лише грошей, і виключно в таких операціях виникають грошові суми, що іменуються процентом. У випадках, коли людина отримує гроші за працю, ці суми грошей мають назви «винагорода», «заробітна плата», «грошове забезпечення», «премія» тощо. Термін «процент» характеризує суми грошей, що одержує кредитор (фізична або юридична особа) не за працю – це фінансовий перерозподіл грошей, що вже зароблені іншими особами.

Також у цьому ж «Словнику української мови» надано тлумачення слова-терміна «відсоток» [Словник української мови: в 11 томах. – Том 1, 1970. – С. 640]. Стаття про «відсоток» містить два тлумачення і написана так. **ВІДСОТОК.** 1. (тлумачення 1. – *авт.*) Сота частина певного числа, що береться за ціле, за одиницю (позначається знаком %); процент. *Він мав п'ять тисяч ринських в ощадній касі і відсотки з них так само щороку докладав до капіталу* (Іван Франко, VI, 1951, 236); *Нині.. 99 відсотків фізично-корисної праці виконують машини* (Літературна Україна, 5.IV 1963, 2). 2. (тлумачення 2. – *авт.*) Частина чого-небудь. *Дарка збирала малину панам на конфітури, – ну, то вже, певне, ї собі брала якийсь відсоток натурою* (Леся Українка, III, 1952, 660).

Тлумачення 1. ідентичне першому тлумаченню терміна «**ПРОЦЕНТ**» (*див. вище*) та в кінці, після знаку (;) ще й підсилюється цим словом-терміном. За цією статтею, терміни «відсоток» та «процент» – синоніми, а це фахово неправильно, а тому й мовно неправильно. Функціональне обґрунтування спирається на фразу із твору І. Франка. Приклад не вдалий. Неможливо до «...

п'яти тисяч ринських ... (поширена в Галичині українська назва австрійської та німецької валюти – гульдена, – *авт.*)» «докладати» щось, крім таких же за номіналом грошей. Неможливо до золотих монет (гульденів) докладати «%», докладати можливо лише гроші, а вони в такому контексті фрази мають назву «проценти», а не «відсотки». Іван Франко у цій фразі лише повторив те, що говорили у таких випадках пересічні піддані Австо-Угорщини, і це те ж саме що й назва монети «ринський». Це випадки поширеної у народі назви, що не претендує на відповідність спеціальній термінології щодо фінансів та економіки. Щодо фрази з Літературної України (5.IV 1963, 2), частину «...*фізично-корисної праці...*» не виділяють у процентах, а виділяють у відсотках, і це не одне й те ж саме. У тлумаченні 2. Леся Українка цілком правильно висловила. Частина від чогось, що має розмірність «*натурою*», а не грошима, вимірюється відсотками.

Критичні зауваження до тлумачення слів-термінів надані на прикладі «Словника української мови» 1970–1980 років видання тому, що на матеріалах цього словника базуються чи не всі сучасні українські тлумачні словники, зокрема «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (ВТССУМ) та оновлений «Словник української мови у 20 томах», публікацію якого розпочала Академія наук України у 2010 році. Вважаємо, що ситуація, що склалася з трактуванням слів-термінів «відсоток» та «процент», – це результат перекладацького «русизму», що з'явився завдяки фахово некваліфікованому перекладу економічних текстів та фінансових термінів з російської мови українською.

Загальномовна ідентичність мовних термінів не завжди збігається з їхньою науково-предметною визначеністю. Можливо, у математиці слова «процент» і «відсоток» за сутністю розрахунків збігаються, тобто є термінами-синонімами. А у фінансових розрахунках, що викладаються українською мовою, терміни «процент» і «відсоток» мають суттєво відмінне змістове навантаження. Вважаємо за доцільне переглянути визначення цих двох слів-термінів з метою приведення їх у відповідність до сучасних понять в економіці та фінансах.

Пропозиція перша: з метою запобігання термінологічній плутанині вважаємо за доцільне в математиці використовувати лише термін «відсоток(и)» та «відсоткова ставка», бо в математиці у всіх випадках йде мова про «%», а термін «процент(и)» застосовувати у сферах фінансів та економіки у значенні «сума грошей». У повсякденному сучасному житті можливе уживання обох термінів з урахуванням наведених значень.

Пропозиція друга: увести до словників сучасної української мови словникові статті, у яких тлумачення слів-термінів «процент» і «відсоток» подається у трактуванні, викладеному нами у запропонованій статті.

Бібліографічний опис: А. с. № 94509, Україна. Україномовна сутність визначеності слів-термінів «процент» та «відсоток» / О. В. Зайцев, О. П. Сидоренко (Україна). — Заявка № 95819 від 13.11.2019; зареєстрована 06.12.2019 у Державному реєстрі свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.